

BARBARA MAŁGORZATA KAŁDON¹
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0001-5920-9130

OCHRONA DZIECKA Z PERSPEKTYWY CYWILNOPRAWNEJ – WYBRANE ZAGADNIENIA

CHILD PROTECTION FROM THE CIVIL LAW PERSPECTIVE –
SELECTED ISSUES

Abstract

Care for the welfare of the youngest family members is one of the main goals of the legislator. A properly functioning family does not require state interference as long as it does not deviate from the generally accepted standards. However, if such a situation occurs, it is necessary to undertake legal mechanisms aimed at restoring the proper functioning of the family. Consequently, various branches of the law regulate instruments to help the family overcome the crisis which it undergoes.

The article presents selected areas of civil law child protection referring to such issues as prohibition of using corporal punishment against a minor and the consequences of its violation, other forms of abusing parental authority, as well as the regulation of certain relations between parents and children.

Keywords: child protection, civil law

Abstrakt

Jednym z głównych celów ustawodawcy jest troska o dobro najmłodszych członków rodziny. Prawidłowo funkcjonująca rodzina nie wymaga ingerencji państwa do czasu, gdy zacznie ona odbiegać od powszechnie obowiązujących standardów. W takiej sytuacji niezbędne jest podjęcie mechanizmów prawnych, których celem będzie przywrócenie prawidłowego funkcjonowania rodziny. W związku z powyższym różne gałęzie prawa normują instrumenty mające pomóc rodzinie wyjść z kryzysu, w którym się znalazła.

Artykuł przedstawia wybrane obszary cywilnoprawnej ochrony dziecka. Zaprezentowane zostały takie zagadnienia jak: zakaz stosowania kar cielesnych względem małoletniego wraz ze skutkami jego złamania, inne formy nadużywania władzy rodzicielskiej, a także regulacje niektórych stosunków między rodzicami i dziećmi.

Słowa kluczowe: ochrona dziecka, prawo cywilne

¹ Dr Barbara Małgorzata Kałdon – adiunkt na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Zainteresowania naukowe Autorki skupiają się wokół zagadnień związanych z kryminologią, z prawem karnym oraz prawem rodzinnym i opiekuńczym. E-mail: barbara.m.k13@gmail.com.

WSTĘP

Jednym z istotnych zagadnień odnoszącym się do praw człowieka jest postrzeganie dziecka jako odrębnej istoty ludzkiej z jej własnymi interesami zasługującymi na szczególną ochronę w systemie prawnym i w życiu społecznym (Radwański 1991, 53). Dziecko z uwagi na swój wiek korzysta niekiedy z ochrony szczególnej, dalej idącej w porównaniu do innych podmiotów. Udzielenie takiej ochrony jest niezbędne z uwagi na brak dojrzałości fizycznej i psychicznej małoletniego, co powoduje, że na ogół jest on niezdolny do samodzielnego zabezpieczenia się przed sytuacją zagrażającą jego życiu i zdrowiu czy wyjścia z niej (Konarska-Wrzošek 1999, 9). Międzynarodowe akty prawne odnoszące się do ochrony praw dziecka, bez uwzględnienia prawa krajowego, pozwalającego ocenić zakres ochrony dziecka przed wszelką formą naruszania jego interesów, nie stanowią pełnej prawnej jego ochrony, bowiem jakkolwiek byłby katalog międzynarodowych praw, wiodąca rola w gwarancji wprowadzenia ich w życie tkwi w prawie wewnętrznym danego państwa i w jego systemie społeczno-politycznym (Sitarz 2004, 28). Z uwagi na powyższe, zostały ustanowione specjalne prawa dla najmłodszych, uwzględniające potrzeby wynikające z ich niedojrzałości i konieczność zapewnienia wszystkim dzieciom odpowiednich warunków rozwoju i wychowania (Sitarz 2004, 28).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, głównie od strony teoretycznej, wybranych zagadnień z zakresu cywilnoprawnej ochrony dziecka. Autorka posłużyła się metodologią interpretacyjno-opisową, specyficzną przede wszystkim dla zawodów prawniczych (Dobosz 2001, 24), przy użyciu celowościowej metody wykładni, polegającej na doszukaniu się celu, jaki miał ustawodawca, wydając przepis (Łętowski 1995, 45).

W pierwszej części artykułu zostanie zwrócona szczególna uwaga na zakaz stosowania kar cielesnych względem dziecka i sankcji za jego naruszenie. Druga część artykułu zostanie poświęcona ukazaniu problematyki uprowadzenia dziecka przez jednego z rodziców, zaś trzecia – ukazaniu stosunków między rodzicami a dziećmi. W tym zagadnieniu będzie można wyodrębnić takie kwestie, jak: ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka wraz z ustaleniem bezskuteczności uznania ojcostwa, rozwiązanie przysposobienia, a także uprawnienie sądu do rozstrzygnięcia o istotnych sprawach dziecka oraz problematyka czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka.

1. ZAKAZ STOSOWANIA KAR CIELESNYCH

Zjawisko karcenia dzieci w rodzinie jest problemem szeroko dyskutowanym na różnych płaszczyznach społecznych. Jedną z przyczyn stanowią niewątpliwie medialnie nagłaśniane przypadki nadużyć władzy rodzicielskiej w postaci dotkliwych pobić dzieci przez własnych rodziców.

Jednym z głównych przepisów o charakterze cywilnoprawnym chroniących dziecko w tym zakresie jest art. 96¹ kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej:

k.r.o.), dodany na mocy art. 2 ustawy z 10.06.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw. Wprowadził on zakaz stosowania wobec dziecka kar cielesnych. Przepis ten nawiązuje m.in. do art. 72 ust.1 zd. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą.

Zaznaczyć jednak należy, że w niektórych przypadkach art. 96¹ k.r.o. nie znajduje zastosowania. Dopuszczalne są bowiem zachowania stanowiące jedyny dostępny sposób okazania dezaprobaty, jak np. „danie klapsa” kilkuletniemu dziecku w sytuacjach wielokrotnej, nieskutecznej perswazji (Gajda 2020a, 798). Omawiany przepis nie wyłącza ponadto zastosowania przymusu fizycznego wobec dziecka np. celem podania mu lekarstwa (Gajda 2020a, 798). Rodzice mogą także stosować obronę konieczną, np. po to, by chronić dziecko przed agresywnym zachowaniem starszego rodzeństwa (Sokołowski 2013, 667-668).

W literaturze przedmiotu nie ma jednolitego rozumienia pojęć „przemoc/ złe traktowanie dzieci”. Przykładowo, Andrés Soriano proponuje traktować te pojęcia jako „wszelkiego rodzaju uszczerbek fizyczny lub psychologiczny, jakiego w sposób nieprzypadkowy doznało dziecko przed ukończeniem osiemnastego roku życia, spowodowany przez osoby lub instytucje, mogący być skutkiem czy to działania fizycznego, seksualnego lub emocjonalnego, czy też zaniedbania, a który zagraża normalnemu rozwojowi zarówno fizycznemu, jak i psychologicznemu dziecka” (Soriano 2002, 41).

Ten sam autor pisze, że złe traktowanie dziecka można ujmować w różnych kategoriach:

- z uwagi na jego charakter i formę: maltretowanie fizyczne, maltretowanie psychiczne lub emocjonalne;
- ze względu na sposób zaistnienia: np. poprzez działanie (aktywne) – dziecko zostaje zranione fizycznie, psychicznie, seksualnie; poprzez zaniedbywanie (pasywne) – zaniedbane są podstawowe potrzeby dziecka;
- poprzez miejsce zaistnienia: w rodzinie; poza rodziną (Soriano 2002, 42).

Naruszenie wspomnianego powyżej zakazu stosowania wobec dziecka kar cielesnych skutkować może ingerencją sądu. Mogą zostać zastosowane środki przewidziane w art. 109 k.r.o. zmierzające do ograniczenia władzy rodzicielskiej, a jeżeli zaistnieją przesłanki określone w art. 111 § 1 oraz 1a k.r.o. – sąd opiekuńczy pozbawi rodziców władzy rodzicielskiej. Sąd, mając na względzie dobro dziecka, może ponadto ograniczyć kontakty rodziców z dzieckiem albo je zakazać. Według Aleksandry Wilk, w przypadku rozważania przez sąd opiekuńczy wydania decyzji o ograniczeniu władzy rodzicielskiej, uzasadnione byłoby zwrócenie się przez sąd do jednostki wsparcia rodziny o informacje w zakresie efektywnych form wsparcia konkretnej rodziny (Wilk 2019, 244).

Poza tym zastosowanie w niniejszym temacie mogą znaleźć regulacje zawarte w ustawie z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Zdaniem Damiana Gila nowelizacja ww. ustawy doprowadzi do wielu nadużyć ze strony

pracowników socjalnych, których działania mogą przyczynić się do wielu traumatycznych przeżyć dzieci (Gil 2011, 121-122). Autor stwierdza, że w niektórych sytuacjach, jak np. bicie czy zastraszanie dziecka, jest konieczność odebrania go rodzinie, jednakże taka decyzja nie może być podjęta arbitralnie, a powinna pochodzić od organu procesowego. Jego zdaniem ustawodawca zupełnie zapomniał o roli sądu rodzinnego i opiekuńczego w procesie ograniczenia/pozbawienia władzy rodzicielskiej (Gil 2011, 122).

Poniżej przykładowa statystyka w zakresie przypadków pozbawienia, zawieszenia i ograniczenia władzy rodzicielskiej:

Tabela. Pozbawienie, zawieszenie, ograniczenie władzy rodzicielskiej w latach 2000-2019 (pierwsze półrocze).

	Pozbawienie w.r.	Zawieszenie w.r.	Ograniczenie w.r.
2000	4 410	616	12 352
2001	4 176	567	11 919
2002	4 411	682	11 057
2003	5 051	700	14 086
2004	5 969	728	16 639
2005	6 788	739	17 670
2006	7 448	744	20 128
2007	7 840	756	20 541
2008	8 257	608	20 026
2009	8 532	759	19 576
2010	9 142	740	18 848
2011	9 098	697	15 984
2012	9 668	660	14 085
2013	10 309	567	14 411
2014	10 236	590	14 380
2015	10 675	526	13 545
2016	10 138	565	12 876
2017	9 184	489	12 637
2018	9 404	465	11 898
2019, pierwsze półrocze	4 942	240	5 942

Źródło: Wydział Statystycznej Informacji Zarządzającej. Departament Strategii i Funduszy Europejskich. Ministerstwo Sprawiedliwości 2019.

W oparciu o powyższe dane można zauważyć, że w orzecznictwie przeważa decyzja o ograniczeniu władzy rodzicielskiej, szczególnie działo się tak w latach 2006-2008. Badania Olgi Trochy ukazują, że najczęściej występują sprawy o ograniczenie władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom – 46%, rzadziej samemu ojcu – 35% lub samej matce – 19% (Trocha 2015, 58). Postępowanie jest wszczynane po wpłynięciu do sądu informacji od różnych osób, przy czym często jest to jeden z rodziców – matka w 24% przypadków, ojciec zaś tylko w 2% (Trocha 2015, 58).

Z kolei z podmiotów zewnętrznych wobec rodziny najczęściej informacje o zagrożeniu dobra dziecka płynęły od Policji – 19% i instytucji oświatowych – 18% (Trocha 2015, 58). Z danych Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że najwyższa liczba pozbawienia władzy rodzicielskiej wystąpiła w latach 2013-2016, zaś przypadków zawieszenia władzy rodzicielskiej jest definitywnie mniej w skali kraju w porównaniu do ich pozbawienia czy ograniczenia. Niepokojące na przestrzeni lat są względnie rosnące liczby odnośnie do przypadków pozbawienia władzy rodzicielskiej. Niewielki ich spadek zauważa się od roku 2017. Badania Elżbiety Holewińskiej wykazały, że najczęściej, bo w 62,5% przypadków, postępowanie o pozbawienie władzy rodzicielskiej jest wszczynane z urzędu, z inicjatywy matek w 25% spraw, zaś ojcowie żądali pozbawieni władzy rodzicielskiej matek w 6,3% sytuacji (Holewińska-Łapińska 2013, 41).

Istotną regulacją w zakresie cywilnoprawnej ochrony dziecka jest art. 579¹ § 2 kodeksu postępowania cywilnego (dalej: k.p.c.) , zgodnie z którym – w sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej w trybie art. 12a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – sąd niezwłocznie, po wysłuchaniu pracownika socjalnego, który odebrał dziecko z rodziny, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin, wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej albo orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny. Wspomniana ustawa definiuje pojęcie przemocy w rodzinie jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym oraz wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Przesłankami do odebrania dziecka przez pracownika socjalnego są: bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia małoletniego w związku z przemocą w rodzinie, a także podjęcie decyzji wspólnie z funkcjonariuszem Policji oraz z lekarzem lub ratownikiem medycznym czy pielęgniarką. Zgodnie z art. 12b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym przysługuje zażalenie do sądu opiekuńczego w związku z odebraniem dziecka. Sąd rozpatruje takie zażalenie niezwłocznie, jednak nie później niż w ciągu 24 godzin. W sytuacji uznania bezzasadności lub nielegalności odebrania dziecka sąd zarządza jego natychmiastowe przekazanie uprawnionej osobie. Z kolei zgodnie z § 3 wspomnianego przepisu – sąd opiekuńczy okresowo, nie rzadziej niż raz na sześć miesięcy, dokonuje oceny sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej celem ustalenia możliwości powrotu dziecka do rodziny. Jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd wszczyna postępowanie o pozbawienie władzy rodzicielskiej jego rodziców.

Nie można ponadto wykluczyć, że w wypadku naruszenia zakazu z art. 96¹ k.r.o. mogą znaleźć zastosowanie przepisy kodeksu karnego (dalej: k.k.). W szczególności może to być art. 207 k.k. dotyczący fizycznego lub psychicznego znęcania się nad osobą najbliższą. W zakresie zaś prawa cywilnego (dalej: k.c.) materialnego,

z uwagi na to, że nietykalność cielesna została zaliczona do katalogu dóbr osobistych człowieka (Uchwała 1971) można także zastosować art. 24 k.c. i art. 448 k.c. Jeżeli zaś wskutek naruszenia nietykalności cielesnej dziecka doszło do uszkodzenia ciała albo wywołania rozstroju zdrowia, zastosowanie znajdują także art. 444-446 k.c.

Regulacja zawarta w art. 96¹ k.r.o. obejmuje szeroki krąg osób sprawujących władzę rodzicielską nad dzieckiem, tak że oprócz rodziców biologicznych obejmuje on również: przysposabiających dziecko, opiekunów, rodziców zastępczych czy prowadzących rodzinny dom dziecka. Ów przepis nie czyni zatem rozróżnienia pomiędzy pozycją prawną rodziców a pozycją innych osób, których ów przepis dotyczy, jednakże należy pamiętać o uwzględnieniu szczególnej pozycji prawnej rodziców, wynikającej z przysługującego im naturalnego prawa do osobistych relacji z dzieckiem. Powyższe prawo ma swój wyraz w art. 48 ust. 1 Konstytucji RP.

2. UPROWADZENIE DZIECKA

Kolejnym zagadnieniem, które zapowiedziano już we wstępie do artykułu, jest problematyka uprowadzenia dziecka przez jednego z rodziców. Zgodnie z treścią art. 569¹ § 1 k.p.c. „do właściwości sądu okręgowego z siedzibą w miejscowości będącej siedzibą sądu apelacyjnego należą sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką prowadzone na podstawie konwencji haskiej z 1980 r., jeżeli na tym obszarze osoba podlegająca władzy rodzicielskiej lub pozostająca pod opieką ma miejsce zamieszkania lub pobytu”. Wspomniana konwencja z 25.10.1980 r. o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę ma na celu zwalczanie uprowadzenia dziecka przez rodziców, a także jego bezprawnego zatrzymania, poprzez stworzenie systemu współpracy między organami centralnymi i szybkiej procedury powrotu dziecka do kraju. Poza tym, innym z głównych celów tej konwencji jest także ochrona prawa do odwiedzin dziecka. W aspekcie nieuregulowanym w tej konwencji sąd stosuje własną procedurę.

Następnym ważnym zagadnieniem z punktu widzenia cywilnoprawnej ochrony dziecka jest regulacja w zakresie zarządzenia przez Sąd opiekuńczy przeprowadzenia wywiadu środowiskowego. Na podstawie art. 21 ust. 1 pkt 3 w zw. z art. 20 Ustawy z dnia 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych – Sąd zarządza przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, także kwestia ta może mieć również istotne znaczenie w powiązaniu z uprowadzeniem rodzicielskim. Zgodnie z art. 570¹ § 1 k.p.c. „sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w celu zebrania informacji dotyczących małoletniego i jego środowiska, a w szczególności jego zachowania się, warunków wychowawczych i życiowych, w tym sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki małoletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdro-

wia i znanych w środowisku uzależnień małoletniego”. Taki wywiad jest wykonywany przez kuratora zawodowego lub społecznego. Ma on najszersze zastosowanie w praktyce orzeczniczej jako źródło obiektywnej informacji w sprawie z uwzględnieniem opinii środowiskowej dziecka i jego rodziny (Jastrzemska 2019, 106). Użyty we wspomnianym przepisie zwrot „w szczególności” wskazuje, że sąd opiekuńczy ma szerokie uprawnienia odnośnie do ustalania danych dotyczących małoletniego i jego środowiska, bowiem może nakazać kuratorowi zgromadzenie również innych danych poza tymi wyszczególnionymi w owym artykule, jeżeli będzie to uzasadnione z uwagi na rodzaj i charakter sprawy. Pomimo że ustawodawca posłużył się sformułowaniem „sąd opiekuńczy może”, nie ulega wątpliwości, że ilekroć zachodzi taka potrzeba, skorzystanie z przewidzianych w tym paragrafie środków pozyskania informacji o sytuacji dziecka jest obowiązkiem sądu opiekuńczego (Jastrzemska 2019, 106). Zaznaczyć przy tym można, że zgodnie z art. 216¹ § 1 k.p.c., sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha je, jeśli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Podobnie ta kwestia jest uregulowana w art. 576 § 2 k.p.c. Spełnienie powyższych przesłanek musi być ocenione przez sąd w świetle okoliczności sprawy w odniesieniu do konkretnego dziecka (Wyrok 13.12.2013). Wywiad środowiskowy z rozszerzonym zakresem został uregulowany w art. 579³ k.p.c. Sąd może zarządzić na gruncie powyższego przepisu przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego przed umieszczeniem dziecka w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka.

3. STOSUNKI MIĘDZY RODZICAMI A DZIEĆMI – ZARYS PROBLEMATYKI

Kluczowymi kwestiami w zakresie regulacji stosunków między rodzicami a dziećmi są m.in. sprawy związane z ustaleniem i zaprzeczeniem pochodzenia dziecka, ustaleniem bezskuteczności uznania ojcostwa, rozwiązaniem przysposobienia, a także rozstrzygnięciem przez sąd o istotnych sprawach dziecka oraz problematyka czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka. Poniżej zostaną przedstawione wybrane zagadnienia z tej tematyki.

Na gruncie Ustawy kodeks postępowania cywilnego, postępowanie odrębne w sprawach ze stosunku między rodzicami a dziećmi znajduje zastosowanie w sprawach o: ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz rozwiązanie przysposobienia. Wszystkie te rodzaje spraw należą do właściwości rzeczowej sądu rejonowego (art. 17 pkt 1 k.p.c.). Postępowanie odrębne w wymienionych sprawach ma charakter obligatoryjny, w związku z czym nie może ono być łączone z innymi sprawami należącymi do postępowania zwykłego.

Ustalenie, że oświadczenie o uznaniu dziecka nie zostało złożone przez określonego mężczyznę, prowadzi do zaprzeczenia pochodzenia dziecka od niego i konieczności zmiany aktu stanu cywilnego w tym zakresie (Wyrok 06.02.2009). W sytuacji, gdy w akcie stanu cywilnego istnieje wzmianka o tym, że ojciec uznał

dziecko, nie jest dopuszczalne powództwo o stwierdzenie, że uznanie nie miało miejsca. Wówczas wykreślenie z aktu stanu cywilnego wspomnianej wzmianki może nastąpić w oparciu o postanowienie sądu o sprostowaniu aktu stanu cywilnego. Należy także wspomnieć, że z reguły była żona mężczyzny, który uznał dziecko, nie jest uprawniona do zgłoszenia wniosku o sprostowanie aktu stanu cywilnego tego dziecka.

Z kolei sprostowanie w akcie urodzenia rzekomo świadomie nieprawdziwie zgłoszonego i wpisanego nazwiska matki dziecka może nastąpić jedynie po ustaleniu wyrokiem, że dziecko pochodzi od innej kobiety (podobnie, gdy chodzi o ojca). Z powództwem o zaprzeczenie i ustalenie macierzyństwa może wystąpić osoba, która jest zainteresowana bezpośrednio i osobiście wynikiem postępowania (Wyrok 27.02.1967). Zaznaczyć przy tym należy, że jeżeli nawet w pewnych wypadkach można byłoby dopuścić oddalenie powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa tylko z uwagi na zasady współżycia społecznego (art. 5 kc), to w żadnym razie nie byłoby to możliwe wówczas, gdy dziecko zna prawdziwy stan rzeczy. Wtedy bowiem nie zachodzi obawa, że dozna ono szoku psychicznego czy też innych ujemnych następstw (Wyrok 07.06.1976).

Warto wskazać, że celem procesu o zaprzeczenie ojcostwa nie jest ustalenie biologicznego ojcostwa męża matki, lecz obalenie ustawowego domniemania, że dziecko od niego pochodzi (Wyrok 13.12.2000). Przepis art. 231 k.p.c. nie wyłącza skorzystania przez Sąd z domniemań faktycznych przy ustalaniu, kiedy mąż matki dowiedział się o urodzeniu dziecka przez żonę, jednakże domniemania te mogą być wyprowadzone jedynie z ustalonych faktów. W związku z tym nie można np. z faktu, że rodzina męża matki widywała ją z dzieckiem, wyciągnąć drogą domniemania wniosku, że rodzina ta wiedziała o urodzeniu konkretnego dziecka przez pozwaną i z tego domniemania wyprowadzać kolejne, że musiała o fakcie urodzenia dziecka zawiadomić powoda (Wyrok 22.04.1977).

Problematyka rozwiązywalności przysposobienia jest od dawna dyskutowana zarówno w Polsce, jak i w innych krajach. Jedynym trybem rozwiązania tego stosunku w ustawodawstwie polskim jest tryb sądowy. Osobami legitymowanymi do wszczęcia procesu o rozwiązanie przysposobienia są wyłącznie: przysposobiony i przysposabiający.

Przepis art. 125 § 1 k.r.o. wymienia dwie przesłanki dopuszczalności rozwiązania przysposobienia: istnienie ważnych powodów oraz dobro dziecka. Z założeń leżących u podłoża instytucji przysposobienia można ponadto wyprowadzić istnienie trzeciej przesłanki – przesłanki w postaci winy jednej ze stron. Przesłanka ważnych powodów, rozumiana jako zerwanie więzi rodzinnej, stanowi podstawową przesłankę rozwiązania przysposobienia zarówno wówczas, gdy dziecko jest małoletnie, jak i w sytuacji, gdy osiągnęło już pełnoletniość. W wypadku małoletniego przysposobionego chodzi o brak codziennych, pełnych uczucia powiązań rodziców z dzieckiem, zaś w sytuacji pełnoletniości – wrogość lub co najmniej oziębłość powodującą, że przysposabiający i przysposobiony nie utrzymują ze

sobą takich kontaktów, jakie występują między rodzicami a samodzielnie mieszkającym dzieckiem (Gajda 2020b, 977). Zauważyć jednak należy, że nie zachodzą ważne powody w rozumieniu art. 125 § 1 k.r.o. w sytuacji, gdy wprowadzie więź przysposabiającego z przysposobionym została zerwana, ale nawiązała się silna więź rodzinna przysposobionego np. z jego dziadkami lub wujem czy ciotką z przysposobienia. W myśl wyroku SN z 5.09.1975 r. oceny ważnych powodów należy dokonywać zgodnie ze stanem faktycznym, jaki istnieje w chwili orzekania o rozwiązaniu przysposobienia. Z kolei przy ocenie, czy dobro dziecka sprzeciwia się rozwiązaniu przysposobienia, należy mieć na względzie, czy dziecko skutkiem takiej decyzji będzie pozbawione potrzebnej mu ze względu na wiek pieczy, czy będzie mogło powrócić do rodziny naturalnej lub być umieszczone w innej rodzinie, a więc czy jego sytuacja nie ulegnie zmianie na gorsze (Gajda 2020b, 980). Poza tym dla oceny, czy rozwiązanie przysposobienia jest dopuszczalne, nie jest bez znaczenia, która ze stron spowodowała rozkład więzi rodzinnej. Charakteryzowany przepis wprost tej przesłanki nie wskazuje, jednakże taką przesłankę należy uznać za wynikającą z zasad współżycia społecznego. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego należy wskazać, że w zasadzie strona winna rozkładu więzi rodzinnej nie może żądać rozwiązania przysposobienia (Wyrok 02.12.1971).

Z kolei zgodnie z art. 582 k.p.c. – rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka, co do których brak porozumienia pomiędzy rodzicami, może nastąpić dopiero po umożliwieniu rodzicom złożenia oświadczeń, chyba że wysłuchanie ich byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami. Takie rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka może odnosić się m.in. do: miejsca jego pobytu, wyboru szkoły, sposobu leczenia, spędzania wakacji, rozwijania zainteresowań, zmiany nazwiska lub obywatelstwa (Uchwała 2000).

W zakresie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub w odniesieniu do wyrażenia przez rodziców zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko wymagane jest zgodnie z art. 583 k.p.c. zezwolenie sądu opiekuńczego udzielane na wniosek jednego z rodziców po wysłuchaniu drugiego. Postanowienie takie nie może być zmienione ani uchylone, jeżeli na jego podstawie powstały skutki prawne względem osób trzecich. Podstawa materialnoprawna czynności przekraczających zwykły zarząd jest uregulowana w art. 101 § 3 k.r.o. W związku z tym, że nie ma legalnej definicji pojęcia „czynność przekraczająca zwykły zarząd”, sąd opiekuńczy powinien każdorazowo ocenić jej ciężar gatunkowy, skutki w sferze materialnej oraz wartość jej przedmiotu. Podstawową tutaj wskazówką dla orzeczenia sądu opiekuńczego powinien być zgodnie z art. 95 § 3 k.r.o. wzgląd na dobro dziecka i interes społeczny. Dobro dziecka z jednej strony obejmuje sferę jego spraw osobistych, m.in. rozwój fizyczny i duchowy, odpowiednie kształcenie, wychowanie i przygotowanie do dorosłego życia, a z drugiej ma wyraźny kształt materialny i polega na zapewnieniu dziecku środków do życia i realizacji celów o charakterze osobistym, a w wypadku gdy ma ono swój majątek, także na dbałości o jego interes majątkowy (Postanowienie 1997).

PODSUMOWANIE

Polski ustawodawca w 2010 r. ustanowił zakaz stosowania kar cielesnych wobec dzieci, którego adresatami są osoby wykonujące władzę rodzicielską/sprawujące opiekę lub pieczę nad nimi, pozostając niejako w opozycji wobec poglądów społeczeństwa, które w różnych badaniach opowiadało się za dopuszczalnością fizycznego karcenia dzieci, jak również wbrew poglądom przedstawicieli nauki prawa, którzy przyczyn takich metod wychowawczych upatrywali m.in. w stosowaniu pozaustawowego kontratypu karcenia małoletnich. Zauważyć przy tym należy, że niedopuszczalność fizycznego karcenia dzieci ma przede wszystkim promować właściwe postawy rodzicielskie i wychowawcze (Krajewski 2010, 127-128). Dzięki temu być może będzie mniej aktów przemocy, a tym samym przypadków pozbawienia, zawieszenia czy ograniczenia władzy rodzicielskiej. Realizm wymaga przyznania, że zdarzają się sytuacje, w których są potrzebne drastyczne środki, które doprowadzą do odebrania dziecka (bitego, zastraszanego, zaniedbywanego), jednakże decyzja taka nie może zostać podjęta arbitralnie i powinna pochodzić od organu procesowego (Gil 2011, 122). Kluczowe znaczenie w przypadkach przekroczenia granic dozwolonego karcenia odgrywa rola prokuratora, sądu oraz innych organów procesowych, jednakże organ procesowy nie może odczytywać zachowań zbyt sugestywnie i pobieżnie, a tylko gruntownie przeprowadzone postępowanie przygotowawcze i rzetelny proces sądowy mogą pokazać, czy doszło do przekroczenia granic kontratypu i dlaczego rodzic/opiekun to zrobił (Gil 2011, 122).

Poza tym należy dostrzec istotne znaczenie przepisów procedury cywilnej, które chronią dziecko przed uprowadzeniem rodzicielskim, a także regulują stosunki między rodzicami a dziećmi. Nie bez znaczenia są ponadto rozwiązania odnoszące się do możliwości rozwiązania przysposobienia w przypadku zaistnienia ustawowych przesłanek. Ważnym uprawnieniem sądu w zakresie zabezpieczenia interesów dziecka jest także możliwość rozstrzygnięcia o jego istotnych sprawach, a także wyrażenie zgody na czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu majątkiem.

Jak słusznie zauważa Aleksandra Wilk, działania pomocowe jednostek wsparcia rodziny i działania interwencyjne oraz zarządzenia sądu opiekuńczego odnośnie do ingerencji we władzę rodzicielską są w aktualnym stanie prawnym dwoma odrębnymi sferami oddziaływania na rodzinę (Wilk 2019, 245). Zdaniem Autorki połączenie sądowego oddziaływania na rodzinę oraz samorządowego systemu wsparcia może stanowić skuteczny system pomocy rodzinie z problemami opiekuńczo-wychowawczymi (Wilk 2019, 244).

Pomimo ochrony praw dziecka przez różne gałęzie prawa i subsydiarnej roli prawa karnego, to ostatnie ma z pewnością istotne znaczenie w tworzeniu tej ochrony. Zdaniem Olgi Sitarz pozostaje jednak ustalenie, czy służy ono prawom dziecka zagwarantowanym w Konwencji o prawach dziecka w sposób właściwy (Sitarz 2004, 41). Jednym z głównych celów ustawodawcy w zakresie cywilnoprawnej ochrony dziecka jest troska o dobro najmłodszych. Kluczową kwestią w tym

temacie jest praktyka i współpraca instytucji/organów na różnych szczeblach. Zasadniczą rolę w procesie oceny zagrożenia dobra dziecka odgrywają Rodzinne Ośrodki Diagnostyczno-Konsultacyjne, psychologowie i kuratorzy. Ważne jest, aby została zapewniona jeszcze bardziej rozbudowana ochrona tej grupy społecznej, szczególnie zaś odnośnie do uprowadzeń rodzicielskich, których skutki prezentowane w mediach są czasami druzgocące.

BIBLIOGRAFIA:

- Dobosz, Piotr. 2001. Problemy metodologii współczesnej nauki prawa administracyjnego na tle metody historyczno-prawnej. *Kwartalnik Prawa Publicznego*, 1(1), 9-47.
- Gajda, Janusz. 2020a. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dział IA. Rodzice i dzieci. W: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski, 779-870. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK.
- Gajda, Janusz. 2020b. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dział II. Przystosowanie. W: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski, 877-992. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK.
- Gil, Damian. 2011. Rola organów procesowych w przypadku przekroczenia granic dozwolonego karcenia małoletnich. W: *Prawne aspekty karcenia małoletnich*, red. Filip Ciepły, 109-123. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Holewińska-Łapińska, Elżbieta. 2013. Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej. *Prawo w działaniu sprawy cywilnej*, 14, 27-76.
- Jastrzemska, Sylwia. 2019. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Księga druga. Postępowanie nieprocesowe. W: *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 506-1217*, red. Tomasz Szanciło, 66-172. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK.
- Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r., Dz.U. Nr 16, poz. 93.
- Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 88, poz. 553.
- Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r., Dz.U. Nr 43, poz. 296.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r., Dz.U. Nr 9, poz. 59.
- Konarska-Wrzošek, Violetta. 1999. *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- Krajewski, Radosław. 2010. *Karcenie dzieci. Perspektywa prawna*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Łętowski, Janusz. 1995. *Prawo administracyjne dla każdego*. Warszawa: Ecostar.
- Postanowienie SN z 11.02. 1997 r., II CKN 90/96.
- Radwański, Zbigniew. 1991. Dobro dziecka. W: *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, red. Adam Łopatka, 50-65. Warszawa: Wydaw. Sejmowe.
- Sitarz, Olga. 2004. *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Sokołowski, Tomasz. 2013. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo: Wolters Kluwer.
- Soriano, Andrés. 2002. *Przemoc wobec dzieci*, tłum. Piotr Rak. Kraków: Wydawnictwo eSPe.
- Trocha, Olga. 2015. Udział dzieci w postępowaniu o ograniczenie władzy rodzicielskiej – raport z badań aktowych. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 4(4), 55-81.
- Uchwała SN z 06.06. 2000 r., I CKN 786/98, OSNC 2001, Nr 1, poz. 6.
- Uchwała SN z 30.12. 1971 r., III CZP 87/71, OSN 1972, Nr 6, poz. 104.
- Ustawa prawo o aktach stanu cywilnego z dnia 28 listopada 2014 r., Dz.U. 2014 poz. 1741.
- Ustawa z 10.06. 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 125, poz. 842.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2015 r. poz. 1390 oraz z 2019 r. poz. 730.
- Wilk, Aleksandra. 2019. Ograniczenie władzy rodzicielskiej jako forma jej wsparcia – rola współpracy sądu opiekuńczego i jednostki wsparcia rodziny. W: *Prawa dziecka. Perspektywa prywatnoprawna i społeczna*, red. Dagmara Jaroszewska-Choraś, Agnieszka Kilińska-Pękacz i Agnieszka Wedeł-Domarańska, 227-247. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra.
- Wydział Statystycznej Informacji Zarządzającej. Departament Strategii i Funduszy Europejskich. Ministerstwo Sprawiedliwości. 2019. *Pozbawienie, zawieszenie, ograniczenie władzy rodzicielskiej w latach 2000-2018 i w I półroczu 2019 roku*. Dostęp: 19.09.2019. <https://dane.gov.pl/pl/dataset/287/resource/19553/table>. Wyrok SN z 02.12. 1971 r., III URN 23/71, OSN 1972, Nr 3, poz. 50.
- Wyrok SN z 06.02. 2009 r., IV CSK 447/08, MoP 2009, Nr 5, s. 244.
- Wyrok SN z 07.06. 1976 r., IV CR 177/76, OSPiKA 1977, Nr 5, poz. 85.
- Wyrok SN z 13.12. 2000 r., III CKN 1422/00, OSNC 2001, Nr 7-8, poz. 106.
- Wyrok SN z 13.12. 2013 r., SNO 35/13.
- Wyrok SN z 22.04. 1977 r., I CR 125/77, OSPiKA 1979, Nr 2, poz. 25.
- Wyrok SN z 27.02. 1967 r., II CR 470/66, OSNCP 1967, Nr 9, poz. 167.
- Wyrok SN z 5. 09. 1975 r., I CR 526/75, OSN 1976, Nr 7-8, poz. 171.